

نصرالله پورافکاری
استادیارکرده علوم اجتماعی

کولی ها

(ریشه - سرزمین اصلی - مسیر حرکت)

کولی ها به گروهی از مردم، که دارای قوانین و آداب و رسوم ویژه‌ی بوده،
بیش تر به چادرنشینی می‌پردازند، اطلاق می‌گردد. اینان به علل اجتماعی، اقتصادی
وروانی ازجایی به جایی دیگر کوچ می‌کنند. جهت آگاهی از نحوه زیست و کوچ
کولی ها ناگزیر از اشاره کوتاهی به انواع کوچ نشین هستیم. اصولا کوچ و جابجایی
نتیجه جذب و دفع و یا تابع قانون اسماز اجتماعی است، یعنی اگر جامعه‌ی بتواند افراد
خود را تأمین دهد، آنان را دفع می‌کند و جامعه دیگری که احتمالا بدان نیاز دارد
آن ها را می‌پذیرد. حاصل این جذب و دفع، کوچ است، که به گونه‌هایی مانند
کوچ‌های داخلی - کوچ روستاییان به شهر کوچ کارگران به مراکز صنعتی و غیره
دیده می‌شود.

به طور کلی بر حسب نوع زندگی و معیشت، کوچ‌نشینان را در گروه‌های

مختلفی قرار می‌دهیم .

۱ - کوچ نشینان حقیقی

این چادر نشینان کوچنده پیوسته در جست و جوی چاه آب و چراگاه در دشت و بیابان سرگردانند . گاه خط سیر آن‌ها شناخته نیست ، زمین را هیچگاه کشت نمی‌کنند^(۱) با کارهای دستی چندان میانه‌ی نبی ندارند، بیش تر دارای احشام هستند و گذران آن‌ها از فرآورده‌های دامی و با از فروش آن‌هاست .

۲ - نیمه کوچ نشینان

آن‌هایی هستند که فعالیت کشاورزی و شبانی دارند و سالی یکبار در تاریخ معینی و از خط سیر مشخصی میان سردسیر و گرمسیر به حرکت درمی‌آیند^(۲) و در هر یک از آن دو نقطه به کشت پرداخته و یا بچرای دام‌های خود می‌پردازند مانند ایلات بختیاری ، قشقایی ، شاهسون ، ترکمن .

۳ - کوچ نشینانی که کم‌تر به زمین وابستگی دارند

اینان پیوسته ایام سال را در زیر چادرهای خود ، در نقاط مختلف و خوش آب و هوا روزگاری گذرانند و از کشت و کار بر زمین و دامپروری بدور هستند^(۳) که کولی‌ها را می‌توان در این گروه قرار داد .

۴ - عده‌ی نیزمانند بیکاران - وائگردان - معامله‌کنندگان اسب و غیره

گاهی زیر چادرها زندگی می‌کنند که اغلب مردم اینان را با کولی‌ها اشتباه می‌کنند . جمعی نیز به علت نداشتن مسکن ثابت در چادرها بسر می‌برند . باید متوجه بود که این‌ها کوچ نشین نیستند ، بل که در آن محل مستقرند ، و تنها فقر، این نوع منزل و مسکن را بوجود آورده است . بنابراین با توجه به انواع

کوچ نشین ها و ملاحظه زندگی آنان، کولی ها را بدین صورت می توان تعریف کرد: «کولی ها چادر نشینانی هستند که بیش تر ایام سال را در حال حرکت بوده، اقتصاد باز دارند. از نظر اکولوژی نیم تابع هستند، یعنی مدتی از سال را تابع محیط جغرافیایی بوده و بقیه آن را به اراده خود زندگی می کنند. دامپرور نیستند. زن ها حا کمیت ندارند و قدرتی در مقابل شوهران خود نشان نمی دهند. با دستگاه های دولتی کم تر رابطه دارند و بجز ادارات شهر بانی - ژاندارمری، ادارات دیگر را نمی شناسند و در عین حال دارای ساخت و زندگی اجتماعی ویژه می هستند.»

واژه کولی و نام های مختلف آن در دنیا

این کلمه منسوب به مردمی است که دارای زبان و عرف و عادات مخصوص بخود می باشند و در سراسر اروپا و در بعضی از قسمت های آسیا، آفریقا و آمریکا پراکنده بوده و در همه جا، به نداشتن يك زندگی ثابت و به خاطر فریبکاری ها و نیرنگ بازی و دزدی و غیره معروفند. خود کلمه Gypsies صورتی از کلمه قبطی Kipti است که نام سابق مردم مصر (Egypte) بوده است و بدان نام در انگلستان شناخته شده اند^(۴). کولی ها اروپای همدیگر را Rom (ر) می خوانند که به زبان خودشان معنی آدم و انسان می دهد^(۵) ولی دیگران را منوش خطاب می کنند. فقط کولی های جزیره لمنوس^(۶) همدیگر را سندی^(۷) می گویند که منسوب به سند سرزمین اصلیشان است. هندی ها مانوش، گالو، سنت گویند و قول اخیر را خودشان می پذیرند. اگر که از ایشان پرسند کجایی هستی؟ در جواب می گوید «سندی» یعنی سندی هستم^(۸) اروپایی ها زنگاری مانند و شاید آن ها را زنگی دانسته و یا چنگانه را تحریف کرده اند. چنگانه، یعنی چنگ زن و مطرب،

وچنگ هم درمعنی بی‌ادب ، عثمانی‌ها کابلی . عرب‌ها حرامی یعنی دزد، مصری‌ها غجر یعنی فاسد « این کلمه قبطی است » افغان‌ها لولی - ترکستانی‌ها جوکی و قرشمال و جت ، عراقی‌ها غربتی یا غربت ، ترک‌ها چنگنه نامند . ارمنی‌ها پوشه و مردم سوریه و طرابلس نور گویند .

به طور کلی همان طور که درپایین خواهد آمد بعضی عقیده دارند نام این طایفه صورت‌های تحریف یافته‌بی‌است از زنگاری یا زنگالی که به عقیده زبانشناسان اصلاغبنی بودنی^(۹) می‌باشد و در این صورت احتمال می‌رود که این تیره با چندال‌ها یا نجس‌های هند ارتباطی داشته‌اند^(۱۰) .

فرانسوی‌ها آن‌ها را بوهمین^(۱۱) نامند زیرا خیال می‌کردند که از اهالی بوهم هستند که به فرانسه آمده‌اند. هلندی‌ها آن‌ها را هیدن^(۱۲) به معنی کافر و بت پرست ، آلمانی‌ها زیگوتر^(۱۳) اسپانیایی‌ها کیتانوز^(۱۴) یرتقالی‌ها سیقان^(۱۵) ایتالیایی‌ها زنگاری^(۱۶) سوئسی‌ها زینگر^(۱۷) یونانی‌ها نسیقالوز^(۱۸) آلبانی‌ها ماکیو^(۱۹) مقدونی‌ها قبطی^(۲۰) مجارها سیقان^(۲۱) Nemzetseg^(۲۲) رومانی‌ها نسیقانی^(۲۳) لهستانی‌ها سیقان^(۲۴) زیقسانی^(۲۵) چک ، سیکان^(۲۶) روس‌ها تسینگانی^(۲۷) دانمارکی‌ها و سوئدی‌ها تارتاری گویند^(۲۸) اهالی سوئد نیز به نام فننت همدیگر را صدا می‌زنند^(۲۹)

بعضی از محققان ازجات‌ها^(۳۰) نام برده‌اند که به اصطلاح عرب زط است و گویند اینان از سندنس فلا کوچانده شده‌اند .^(۳۱) بجز این ، نام‌های دیگر مانند G'ät ، Gat ، Zottes ، Jâts ، Djat ، Djatty ، Khani ، kheny آمده است^(۳۲) . البته باید متوجه بود که ضمن مطالعه شباهت‌هایی مابین کولی‌ها

وجات ها Jatts که در دهانه رودخانه اندوس زندگی می کنند، پیدا کرده اند .

نام‌های مختلف کولی در ایران

در ایران به طور کلی به نام کولی مشهورند، اما نسبت به محل به نام‌های دیگری هم نامیده می شوند. حمزه اصفهانی گوید:

در قرن ۴ هجری کولی‌ها در ایران بنام جت که معرب آن زط است، خوانده می شوند. (۳۳) هنوز هم در بلوچستان ساربان را جت نامند. فردوسی در شاهنامه به نام لولی نام برده است. مؤلف انجمن آرای ناصری کولی‌ها را تحریفی از کابلی می داند (۳۴) در هند ایشان را کولی می گویند که در ایران الف را حذف کرده، کولی می گویند. در خراسان قر شمال گویند که صورتی از غیر شمارویا در شمار یگانگان دانسته اند. در آذربایجان قراچی (۳۵) نامند و آنرا نیز به چند گونه معنی کرده اند ۱- به معنی چارسیاه (بعلت داشتن چارهای سیاه) ۲- به معنی سیاه چرده (به علت داشتن بشره سیاه رنگ). بعضی گویند قرچی همان غرچه است که در معنای ابله آمده است (۳۶) کولی‌های ایران دیگر کولی‌ها را تا‌های نامند (۳۷) سایکس گوید به طور کلی آن‌ها را فیوج نامند که يك کلمه عربی است (۳۸) در کردستان سوزمائی و در تهران به نام غربال بند مشهورند.

مرکز اصلی و سابقه تاریخی

با همه فرضیه‌های موجود، در مورد مرکز کولی‌ها، این مسأله روشن است که کولی‌ها از يك نقطه معینی به ایران آمده اند. تئوری‌های عمومی، کولی‌ها را از يك منطقه نمی دانند. یعنی اروپایی‌ها مرکز آن‌ها را در اروپا و شرقی‌ها در شرق جست‌وجو می کنند .

- ۱- بعضی‌ها آنها را از مصر می‌دانند، بعلمت وجود کلمه قبطی، که از کلمه Egyptus مشتق شده است (۳۹) ثانیاً بعضی از تاریخ‌نویس‌ها این اندیشه را تقویت نموده‌اند مانند اولیاچلی و بعضی‌ها عقیده دارند که از مصر کوچک که محلی در نزدیکی از میت (۴۰) است به علمت نابسامانی‌های اقتصادی آنجا را ترك کرده و مهاجرت نموده‌اند.
- ۲- بعضی‌ها از هند و از چاندال‌های اطراف رودخانه سند (۴۲)
- ۳- عده‌ی هر دو نظر را درهم ادغام نموده‌اند و عقیده دارند که ابتدا از هند به مصر و بعد عده‌ی از آنها با حضرت موسی دوباره به هند مراجعت نموده‌اند.
- ۴- بعضی‌ها از سایر نقاط مختلف دنیا: مانند هرودوت که آن‌ها را مردمی که ریشه به median (۴۲) می‌رسد و Strabon (۴۳) آن‌ها را از Caucasus (۴۴) که آداب و رسوم پارسی داشته‌اند عده‌ی به Tartary (۴۵) و Nubia (۴۶) و مزوپوتامیا (۴۷) و Assyria (۴۸) نسبت داده‌اند.
- اما فرضیه‌های فوق به دلایلی که در پایین خواهد آمد، مرکز آنها را از هند، تقویت می‌کنند.
- ۱- از نظر مردم‌شناسی و انسان‌شناسی، عموماً قرابت‌های فیزیولوژیکی آن‌ها با مردمان آسیایی بسیار است.
- ۲- از دیدگاه اجتماعی، آداب و رسوم و اعتقادات بیش‌تر کولی‌ها در دنیا بهم شباهت دارند. ریشه بیش‌تر آن‌ها را می‌توان در هند جست‌وجو کرد. پروفیسور prof. N. Lo. Bello استاد دانشگاه کانزاس، کولی‌های آمریکا و اروپا را از نظر عرف و عادات شبیه کولی‌های هند می‌داند (۴۹) رقص‌های کولی‌ها ریشه و مایه هندی دارند. باز شباهت‌هایی از نظر اعتقادات دینی به دو قدرت که O' Del و O, beng

(بدوخوب) دارند. (۵۰)

۳- از نظر زبان شناسی، وجود متشابهی که مابین زبان هند، با زبان کولی‌هایی که بعداً در ممالک دیگر ساکن شده‌اند و بیش‌تر زبان شناسان، زبان آن‌ها را از هند می‌دانند وجود این لغات و حرکت آن‌ها از شرق به غرب، مسیر حرکت کولی‌ها را نیز نشان می‌دهد. به طور کلی شباهت‌های سنسکریت و کولی‌ها بیش‌تر است و شاید با Jats که در کنار رودخانه Indus زندگی می‌کردند و خویشاوندی اجتماعی نیز با چاندال‌ها داشته‌اند، بی‌ارتباط نباشد؛ مانند:

کولی‌ها	سنسکریت	معنی
Nul	Num	نمک
(۵۱) Gar	ghar (دراردو)	خانه

ویلیام اوزلی مقداری از این لغات را در سفر خود به ایران یادداشت نموده است (۵۲) بعضی‌ها عقیده دارند که شکل لایتغیر زبان کولی‌ها در بلغارستان و شکل ابتدایی آن در سوریه است.

علت حرکت و مسیر حرکت آنها از سرزمین اصلی

۱- علت اصلی کوچ از سرزمین اصلی

همان طوری که مذکور افتاد، به علت فقدان مدارک کافی درباره سرزمین اصلی این افراد و این که چرا به زندگی در یک جای ثابت نپرداخته و یا چه عللی باعث شده که آنها سرزمین اصلی خود را ترک گفته و به مقیاس وسیعی در تمام کره زمین پراکنده شده‌اند، موضوعی است که هنوز هم مورد بحث دانشمندان است و نظریات مختلفی درباره آن اظهار شده است. بیش‌تر این نظریات جنبه مذهبی و داستانی دارد که

نمی‌توان کاملاً به آنها اعتماد کرد. چنان که مارتین پنجم^(۵۳) معتقد بوده است که این افراد، برای اینکه در مقابل بی‌ایمانی و بی‌توجه بودن به دین و مذهب بخشوده شوند، باید مدام در زندگی سرگردان و آواره بوده و برای مدت هفت سال از خوابیدن بر تخت‌خواب محروم شوند^(۵۴) داستان دیگری نیز هست که خداوند، آن‌ها را به این زندگی آواره محکوم کرده است، چنان که اجداد آن‌ها از ملاطفت و مهمان‌نوازی نسبت به حضرت یوسف و مریم، موقعی که در مصر به آن‌ها پناهنده شده بودند، خودداری کردند^(۵۵) عده‌ی کوچ آن‌ها را به حمله Tamerlane^(۵۶) می‌دانند. باید افزود که همگی خالی از اشتباه نیستند، آنچه از اوضاع و احوال این قوم برمی‌آید اینست که اینان برای فرار از عوامل نامساعد زندگی و بخصوص جنگ و جدل و محیط طبیعی و برای پیدا کردن زندگی به تره‌ندوستان را به سوی اروپا، در آرزوی یافتن سرزمین‌ها و مزارع سرسبز ترك کرده‌اند.

۲- مسیر حرکت

با این که سرزمین اصلی آنان نیز مشخص شده است ولی در مورد زمان حرکت و چگونگی آن و راه‌های مختلف آن تعدد آراء در میان دانشمندان وجود دارد. با اتکاء به مطالعات صوت‌شناسی کولی‌ها، ایرانیان، ارمنی‌ها پیشرفت گروه نژادی کولی‌ها را به طرف مغرب قطعی می‌دانند و بدون شك و تردید از هندوستان به طرف اروپا رهسپار شده‌اند. در ضمن آن‌ها طی زمان‌های مختلف در فواصل نامعین از سرزمین اصلی خود خارج شده‌اند. البته نه یکباره و گفته می‌شود که پیشقراولانی داشته‌اند. در سال ۱۱۲۲ يك راهب اطریشی به زبان آلمانی نوشته است که در آن ورود و سکون آن‌ها را در هنگری و الاچیا^(۵۷) در نیمه اول قرن ۱۵ نشان می‌دهد که

از آنجا به اروپای غربی پراکنده شده‌اند و یک گروه دیگر از کولی‌ها در ۱۴۲۲ در (باسله) پدیدار شده‌اند و وقتی به آسیای غربی و اروپا حرکت کردند به دو دسته عظیم تقسیم شدند. دسته‌یی از داخل سرزمین‌ها و کشورهای عبور کردند و دسته‌یی دیگر راه ساحل دریا، از بلوچستان، جنوب ایران، صحرای عربستان و ساحل دریای سرخ، صحرای سوریه را انتخاب نموده مدتی در ارمنستان توقف کردند و به همین دلیل است که برخی از لغات کولی‌ها در زبان ارمنی به طور متفرق یافت می‌شود. و سپس از راه دریا و مجمع‌الجزایر اژه وارد اروپا گردیدند^(۵۹) در بلغارستان کولی در قرن ۱۱ توسط Theophilactus دانشمند بلغارستانی که در ضمن اسقف هم بود، ذکر شده است. در سال ۱۳۲۲ راهب ایرلندی به نام Symon Simeon (قرن ۱۴) که به سیاحت کثرت آمده بود در حضور مردم بیابانگردی را که می‌گفتند از اعقاب چام هستند یادداشت کرده است.^(۶۰) در قرن بعد آن‌ها در بسیاری از ممالک اروپایی دیده می‌شوند یعنی در سال ۱۴۱۷ در Manseatic در ۱۴۱۸؛ در سویس، لایپزیک، فرانکفورت، فرانسه، پرونس، Provence در ۱۴۱۹ Flanders در ۱۴۲۰ Polognya و در ۱۴۲۲ در ROM. بنظر می‌رسد که گزارش‌های این گروه پیش‌آهنگ، با سرزیر شدن بعدی کولی‌ها شده است که سرعت در اروپا پراکنده شده‌اند، در روسیه امروزی بخصوص مسکو یک عده کولی زندگی می‌کنند که برخی از آنان دارای زیادی بهم زده‌اند. عده‌یی از کولی‌ها بعد از کشف آمریکا به آن سرزمین مهاجرت نموده، در آنجا اقامت گزیدند که وضع آن‌ها به‌تر از هم‌نژادان خود در اروپا و آسیاست. به‌هر حال این مسیر حرکت فولکلور کولی‌های اروپا و آمریکا نیز نشان می‌دهد مانند داستانی از کولی‌های آمریکا که حکایت کنند یک نفر از دهایی را کشت و الماسی از سرش بیرون آورد^(۶۱) این داستان

مطابق عقیده قدیم هندی‌هاست. این داستان که از کولی‌های آمریکا گرفته شده اصلش از هند است زیرا استخوان بندی داستان‌های قدیم هند بر محور مار - اژدها و داستان‌های پری و روح‌های آبی و چوبی - جادوگران - غول‌ها و اشباح دور می‌زنند.

مآخذ

- ۱ - جمشید بهنام ، جمعیت‌شناسی عمومی جلد اول ، چاپ دوم سال ۴۵، تهران ص ۴۵
- ۲ - جغرافیای انسانی ، دکتر کاظم ودیعی ، انتشارات دانشگاه تبریز سال ۱۳۳۹ ص ۸۴
- ۳ - دکتر ورجاوند ، شناخت کلی ایلات و عشایر ایران ، جلد اول سال ۲۴ تهران ص ۳۴
- ۴ - Cyclopedia of Biblical. V III , New-York . 1970 P.1040-۴
- ۵ - The Gypsies . Gan·Yours . New-York . 1967 . p.16 - ۵
- ۶ - Lemenos جزیره بی درد ریای اژه
- ۷ - Sinti
- ۸ - ادیب الممالک فراهانی - مجله ارمنان سال ۱۶ شماره ۶ ص ۶۷۵
- ۹ - Touch me not
- ۱۰ - یحیی ذکاء کولی و زندگی او - انتشارات هنرهای زیبای کشور. ۱۳۳۷ تهران ص ۴
- ۱۱ - Bohemiens
- ۱۲ - Hydens
- ۱۳ - Zigeuner
- ۱۴ - Gitanos
- ۱۵ - Cyganos
- ۱۶ - Zingari
- ۱۷ - Zingeuner
- ۱۸ - Tsiyganos
- ۱۹ - Magiou
- ۲۰ - Ghiphti
- ۲۱ - Cygani

- ۲۲ - یعنی نژاد فرعون
- ۲۳ - Tsigani
- ۲۴ - Cygan
- ۲۵ - Zigani
- ۲۶ - Cikan
- ۲۷ - Tsiganes
- ۲۸ - Tartarares
- ۲۹ - ادیب الممالک فراهانی - ارمغان سال ۱۶ شماره ۶ ص ۶۷۵
- ۳۰ - Djatt
- ۳۱ - سربرسی سایکس - تاریخ ایران - ترجمه فخردایی گیلانی - جلد دوم ص ۱۵۹۱۴
- ۳۲ - کولی و زندگی اوص ۴
- ۳۳ - تاریخ پیامبران و شاهان (سنی ملوک الارض والانبیا) ترجمه دکتر جعفر شعار، بنیاد فرهنگ ایران سال ۴۶
- ۳۴ - فرهنگ انجمن آرای ناصری - رضاقلی هدایت - انتشارات کتابفروشی اسلامیة تهران ص ۶۶۳
- ۳۵ - Garatchi
- ۳۶ - لغت نامه معین
- ۳۷ - دکتر مقدم . گریش و فسن و آشتیان ص ۲۳ - ۲۴
- ۳۸ - هانری فید - مردم شناسی ایران ترجمه عبدالله فریاد ۱۳۴۴ ص ۱۴۲
- ۳۹ - J . Deniker . les Races et les penples de la Terre - 1926 . 2 . Ed . p . 512 , paris
- ۴۰ - شهری در ترکیه امروزی
- ۴۱ - J . Deniker . Les Races p . 512
- ۴۲ - گروهی که در کناره های رودخانه دانوب زندگی می کردند
- ۴۳ - جغرافی دان معروف یونان
- ۴۴ - قفقاز
- ۴۵ - ناتار، یا کلمه یی که دانمارکی ها و سوئدی ها به کولی ها اطلاق می کنند .

- ۴۶ - محلی در نزدیکی مصر .
- ۴۷ - بین النهرین .
- ۴۸ - آشوری
- ۴۹ - در صفحات بعدی. در قسمت عرف و عادات و جوه تشابه موجود ما بین کولی‌ها و اروپا و آمریکا را بیش تر بررسی خواهیم کرد
- ۵۰ - کولی و زندگی او، یحیی ذکاء تهران ۳۷ ص ۱۰
- ۵۱ - تعدادی از لغات کولی‌ها را - سایکس در سفرنامه خود آورده است که آقای ذکاء در کولی و زندگی او آنها را ریشه یابی کرده است .
- ۵۲ - سرویلیام اوزلی سال‌های ۱۸۱۲-۱۸۱۰ به ایران سفر نموده و مطالبی مربوط به ایران در سفرنامه خود آورده است که لغاتی چند جزئی از آنهاست
- ۵۳ - پاپ مارتین پنجم
- ۵۴ - Cyclopedia of Biblical.P.1040
- ۵۵ - همان اثر، ص ۱۰۴۰
- ۵۶ - تیمور
- ۵۷ - Valatchiya
- ۵۸ - Basle
- ۵۹ - کولی و زندگی او ص ۶
- ۶۰ - C. of Biblical.p.104
- ۶۱ - همان اثر .